

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARIÆ

2022

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARICÆ

2022

Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest, 2023

Főszerkesztő
SZENTHE GERGELY

Szerkesztők
BÁRÁNY ANNAMÁRIA, TARBAY JÁNOS GÁBOR

Olvasszerkesztő
BÖRÖCZKI TAMÁS

A szerkesztőbizottság tagjai
HORIA I. CIUGUDEAN, MARKO DIZDAR, FÜZESI ANDRÁS, GÁLL ERWIN,
LANGÓ PÉTER, LÁNG ORSOLYA, MORDOVIN MAXIM

Angol nyelvi lektor
SEBŐK KATALIN

Szerkesztőség
Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tár
H-1088, Budapest, Múzeum krt. 14–16.

A folyóirat cikkei elérhetők: <http://ojs.elte.hu/comarchhung>
Kéziratbeküldés és szerzői útmutató: <http://ojs.elte.hu/comarchhung/about/submissions>

© A szerzők és a Magyar Nemzeti Múzeum
Minden jog fenntartva. Jelen kötetet, illetve annak részeit tilos reprodukálni,
adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel közölni
a Magyar Nemzeti Múzeum engedélye nélkül.

ISSN 0231-133X (Print)
ISSN 2786-295X (Online)

Felelős kiadó
L. Simon László főigazgató

TARTALOM – INDEX

BÁLINT Csaba	Obszidián magkő Füzesabony-Áfor elosztótelep lelőhelyről 5	5
	Obsidian core from Füzesabony-Áfor elosztótelep 12	12
KOVÁCS Nikolett – NÉMETH Attila	Előzetes jelentés Bükkábrány-Bánya VIII. lelőhely régészeti feltárásáról (2017–2020) 13	13
	Preliminary report on the results of the excavations between 2017 and 2020 in Bükkábrány-Bánya (lignite mine), site VIII 54	54
Polett KÓSA – János Gábor TARBAY – Dóra Georgina MIKLÓS	The Late Bronze Age casting moulds from Poroszló-Aponhát 57	57
	A poroszló-aponhádi késő bronzkori öntőformák 80	80
János Gábor TARBAY – Boglárka MARÓTI	Late Bronze Age swords with leaded hilts from Hungary 83	83
	Ólmos markolatú késő bronzkori kardok Magyarországról 96	96
ILON Gábor	Egy bronz „csüngő” Ménfőcsanak határából, Északnyugat-Magyarországról ... 97	97
	A bronze “pendant” from the outskirts of Ménfőcsanak (North-West Hungary) 101	101
Bence SOÓS – Balázs LUKÁCS	Szalacska and Hallstatt Period metal vessels from Western Hungary 103	103
	Szalacska és a Hallstatt-kori fémedények Nyugat-Magyarorszárról 128	128
Bettina KÖLCZE	Late Roman glazed pottery from Aquincum – preliminary typological classification 129	129
	Késő római mázas kerámiák Aquincumból – előzetes tipológiai osztályozás 156	156
Bence GULYÁS	Populations of East European steppe origin in the cemeteries of Szekszárd-Bogyiszlói Street and Kölked-Feketekapu B (7 th century AD) 159	159
	Kelet-európai eredetű népesség Szekszárd-Bogyiszlói út és Kölked-Feketekapu B temetőben 174	174
Judit SZIGETI – Zoltán RÓZSA	Burnished pottery from the Árpád Age (12 th –13 th century) 175	175
	Az Árpád-kori polírozott kerámia (12–13. század)..... 198	198

MAG Hella	Reneszánsz díszkút töredéke Vácról	199
	Fragment of a renaissance decorative fountain from Vác	205
Sz. ANDERKÓ Anna	„Holmi dirib-darab romlott kályha...” Egy elpusztult szécsényi ház kályhája a 17. századból	207
	“A worthless crumbling tile stove...” The tile stove of a demolished 17 th -century house from Szécsény	227

RECENSIONES

Anna NEVÁLOVITS	László Kovács: The Treasure Finds in the Carpathian Basin of the Early Árpád Age (1000–1141). Leletek és veretek I.	229
-----------------	---	-----

EGY BRONZ „CSÜNGŐ” MÉNFŐCSANAK HATÁRÁBÓL, ÉSZAKNYUGAT-MAGYARORSZÁGRÓL

ILON Gábor*

Ebben az írásban egy, a győr-ménfőcsanaki Széles-földek-dűlőben szórványként megmentett tárgyat ismertetek, amely az itt feltárt késő bronzkori települést és temetőt használó csoport emlékanyagához köthető. Az öntött, „kerék alakú csüngő” jó párhuzamai egy „magyarországi” ismeretlen lelőhelyű példány, valamint egy szlovákiai depóból és egy svájci tóparti településről közölt darab. A tárgyat az urnmezős kultúra fiatalabb fázisára (Ha B1) datálhatjuk.

The paper presents a stray find, part of the archaeological record of the Late Bronze Age settlement and cemetery discovered in Győr-Ménfőcsanak-Széles-földek-dűlő. The cast „wheel-shaped pendant” has three close analogies: one from an unknown site in Hungary, another from a depot in Slovakia, and the third from a lakeside settlement in Switzerland. The “pendant” could be assigned to the late Urnfield Culture (Ha B1).

Kulcsszavak: „csüngő”, szimbólum, késő bronzkor, urnmezős kultúra, Északnyugat-Dunántúl

Keywords: “pendant”, symbol, Late Bronze Age, Urnfield Culture, North-west Transdanubia

2009 és 2011 között egy tervezett beruházás apropóján 27,7 hektáron e sorok szerzőjének irányításával megelőző feltárás folyt a Kisalföldön, a ma már Győr városához csatolt hajdani Ménfőcsanak község Széles-földeknek nevezett határrészén. A lelőhely országos régészeti nyilvántartásban szereplő azonosító száma 34305. Ez a hely a 83. sz. Győr–Pápa főút északnyugati oldalán, a szabályozott Rába keleti teraszán található, ott, ahol a 19. századi vízszabályozás előtt a Marcal torkollt bele. Ez egy kb. 150 hektáros lelőhelykomplexum része, az úgynevezett Holt-Marcal keleti oldalán. A lelőhelykomplexumot az előbb említett 83. sz. főút és az M1 autópálya szeli át. Megtelepedésre alkalmas részeit, amelyeket nyilvánvalóan mindig a talajvízszint magassága határozott meg, az őskortól a középkorig szinte folyamatosan lakták. Részben ez és a kedvező topográfiai helyzet a magyarázata a nagy kiterjedésű, intenzív lelőhely létrejöttének. A lelőhelykomplexum területén – időnként néhány éves szünetekkel – már több mint fél évszázada zajlik régészeti tevékenység (Uzsoki 1987; Kovács 1997; T. Szőnyi 1999; Egry 2004; Vaday 2006; Tankó 2010; Ilon 2017). A 2009–2011 évi feltárás terü-

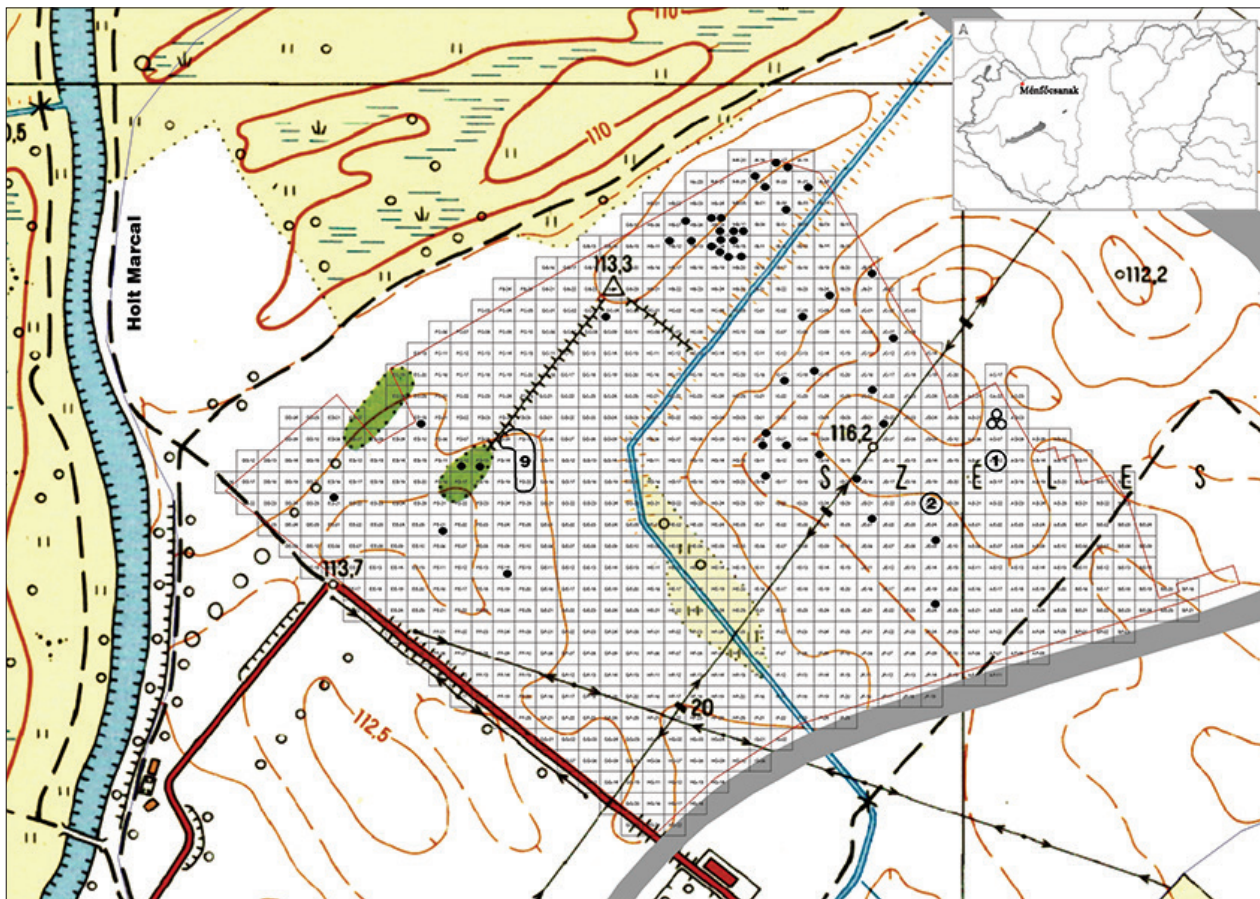
letét a Holt-Marcalba tartó, mára szintén szabályozott Pándzsa-patak derékszögű töréssel keresztezte. Itt a neolitikumtól a középkorig 11 506 jelenséget dokumentáltunk (1. kép), melyek kevesebb számú, összetett objektumhoz (épületekhez, kemencékhez, kutakhoz, tárológödörkhöz, sírokhöz stb.) tartoztak.

A most közlésre kerülő bronztárgy a feltárás területén 2011. július 25-én – az ásatás lezárásához közeledve – a humusból került elő. A tárgy előkerülésének időpontja alapján az AD-11 és AD-12 szelvényből vagy közvetlen szomszédságukból származhat. Ezek a feltárás keleti részén voltak, ahol ekkor az egyik munkacsoport valóban tevékenykedett. Az AD-12 mezőben 2011. június 6-án bontottuk ki – többek között – az urnmezős kori temető III. sírcsoportjának egyetlen, 12. számú temetkezését (1. kép [bekarikázott 1-es szám]; Ilon 2014, 26–27, Fig. 3, 17, 4; Kora: Bz D).

A szóban forgó tárgy kerék alakú, áttört bronztárgy, amelynek nincs akasztófüle. Átmetszete háromszögletes, a csúcslél az előoldalán van, hátul enyhén ívelődő, nem síkkal zárul. A külső karika hátoldalán 4 db „bütyök” van. A kerékkereszt közepén

▷ Received 15.12.2022 | Accepted 02.02.2023 | Published online 21.09.2023

* ilon.gabor56@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5964-7189>

1. kép A feltárás területe a szelvénybeosztással, az urnevezős kori település gödreivel (●), temetőjének sírcsoportjaival (bekeretezett számok = sírok száma), Győr-Ménfőcsanak-Széles-földek (készítette: Eke István régész-térinformatikus)
 Fig. 1 Survey map of the excavation area of Ménfőcsanak-Széles-földek-dűlő with the documentation grid, the position of the features of the Urnfield Period settlement (●), and the outlined grave clusters (the number of unearthed graves are given in the polygons) (compiled by archaeologist and GIS expert István Eke)

lyuk, az abból induló rövid küllők végei kettős, éles szögben megtört, enyhén szétnyíló villában végződnek. A lyuk peremes kiképzésű, amely az előlap felé 4 mm-t emelkedik ki. A külső karika egy helyen elpattant. A tárgyat egy vízszintes helyzetű öntőformában, a bütykök felőli oldalról öntötték meg. A bütykök a beöntőnyílásokra utaló főleg fém-maradványok (*Anguss*, *Giesszapfen*). A tárgy átmérője 85,7 mm, a vastagsága közepén, ahol a legvastagabb, 16,9 mm, a bütykök magassága 5,5 mm. A tárgy tömege 123,78 gramm. Leletkísérő száma: 19437. Restaurálása 2011 végén, a 3621 sorszámon az Archeolore Kft. (Budapest) műhelyében történt. Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézet, leltározatlan (2. kép).

A tárgy funkciója: ruha és/vagy testdíz, ékszer. Könnyen felvarrható lehetett a ruházat textil vagy bőr részére, de az általános szakmai elképzelésnek megfelelően nyakban, csüngőként is viselhető volt. Az utóbbinak nem feltétlenül szükséges eleme az

akasztófül. Jelenlegi formájában – a hátoldalán lecsiszolatlan öntőcsapmaradványokkal, amelyek kicsit akár szúrhattak is – a nyakban hordva kényelmetlen lehetett tulajdonosa számára. Ugyanakkor az sem elképzelhetetlen, hogy a „bütykök” például a ruhára varrható textilre vagy bőrre történő applikálás esetén kiváló stabilizáló szerepet tölthettek be.

A csüngőket, köztük a kerék alakúakat is, Jankovits Katalin alapos monográfiában közölte. A ménfőcsanakihoz leginkább hasonlókat az általánostól eltérő, egyéb formák között találjuk. Ezek egy Csákberényből (Fejér vm.) származó szórvány, továbbá egy „magyarországi” lelőhelyű darab (Jankovits 2017, 194, Taf. 71, 2505–2506). Az előbbi akasztófüles (81 × 71 mm), az utóbbi anélküli (52 × 50 mm). A csákberényi darab dupla küllős keresztel és kis belső gyűrűvel rendelkezik, küllői egyenesen csatlakoznak a széléhez. A csákberényivel teljesen azonos formát Fekete Mária a Ha C1-2 periódusra (Fekete 1973, 355, Abb. 3, 30), míg újabb

2. kép A kerék alakú, áttört „korongcsüngő” (Magyar Nemzeti Múzeum, fotó: Duong Li Eszter)
 Fig. 2 The wheel-shaped openwork “pendant” (Hungarian National Museum, photo by Eszter Duong Li)

munkájukban Ernst Lauer mann és Elisabeth Rammer a késői urnamezős és a korai Hallstatt-kultúra átmenetére keltezte (Lauer mann, Rammer 2013, 77, Taf. 11, 7–10). Az ismeretlen, „magyarországi” lelőhelyű példány közepén nincs lyuk, a küllők igen rövidek és ívben szétnyíló villaként futnak a perembe. Átmetszete azonos a ménfőcsanakival. Szlovákiában a Jankovits által is idézett Dolné Janíky (Jányok) depóban lévő példány a „magyarországival” minden részletében azonos, s ezt újabban a Ha A2/B1-re keltezik (Furmánek 1980, 13, Taf. 4,90, Taf. 43A; Bartík et al. 2019, 68, Abb. 27. felül). Északkelet-Olaszországban a Fontanella Mantovana-i protovillanova temetőből ismer a „magyarországihoz” hasonló Jankovits Katalin (Jankovits 2017, 194). Fontos, hogy az itáliai darabon a ménfőcsanakival ellentétben van függesztőfül és nincs közepén lyuk, a négy küllő viszont szögben megtört villa alakban zárul (Müller-Karpe 1959, Taf. 86, 34). A Bologna közeli S. Giovanni in Triarióból felszíni gyűjtésből a „magyarországi” lelőhelyével és a Dolné Janíky depóból származóval teljesen azonos kialakítású, áttört tárgyat közöltek, s a publikációban több Emilia tartománybeli hasonló példányra utaltak (Vinci 2012, 37–39, Fig. 38, 14). Az egyik svájci tó melletti késő bronzkori településről a ménfőcsanakinak jó párhuzamát mutatta be Georg Kossack (Kossack 1990, 97, Abb. 14 felül, a bal oldalon). Ezen egy háromszögletes alakú függesztőfül van. A középső „kerékagy”, vagyis az azt jelképező lyuk nagyobb a ménfőcsanakinál. Aból hat rövid küllő indul, amelyek a csanakihoz hasonlóan szögletes, de erősebben szétnyíló villaformákkal kapcsolódnak a karikába.

A fentiek alapján a ménfőcsanaki példányt az urnamezős kultúra fiatalabb fázisára (Ha B1) helyezem, amely formailag a Dolné Janíky-i és a svájci darab közé helyezhető. Mivel a most ismert tárgy az urnamezős kori település (Ilon 2015) és annak temetője (Ilon 2014) környezetéből került elő, nyilván az itt élő és temetkező emberekkel hozható kapcsolatba. Mivel semmilyen kontextushoz nem köthető, ezért az áttört korong csüngő nem hozható összefüggésbe a temető 12., valószínűleg idősebb sírjával sem.

Ez a tárgyiasult szimbólum a kerék, a Nap (Novotná 2001; Ilon 2012; Wirth 2021), és általában a természetfeletti erők megnyerését, a gonosz szellemek elűzését szolgál(hat)ta. Bizonyosan nem öncélú, hanem rituális jellegű tárgy volt. Hogy óvóvédő eszköz (amulett) vagy inkább szerencsét hozó mágikus tárgy (talizmán) lehetett-e, azt a régészet eszközeivel (Kossack 1990, 97–98) sem általában, sem pedig ebben a konkrét helyzetben nem tudjuk eldönteni. Elképzelhetőnek tartom, hogy az áttört „korongcsüngő” az egyik lényeges mágikus gyakorlatot folytató, vagyis a körtáncot járó négy ember stilizált, felülnézeti megjelenítése lenne (Jockenhövel 2004, 240–241, Taf. 1,8: korai archaikus agyag szoborcsoport; 247, Taf. 5,3b: a kb. Kr. e. 12. századi wismari bronzlemez kürtön ábrázolva).

Köszönetnyilvánítás

Hálával tartozom Schilling Lászlónak, a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézete osz-

tályvezetőjének, hogy a „csüngő” közléséhez szükséges adatokat megküldte, továbbá Duong Li Eszternek, az intézet munkatársának tárgyfotóiért. Az öntés technológiájával kapcsolatos felvilágosításáért

Szabó Géza barátomnak e helyütt is köszönetemet fejezem ki. Külön köszönöm Eke István térinformatikus-régésznek, hajdani kollégámnak a tárgy lehetséges előkerülési helyének azonosítását.

IRODALOM

- Bartík, J., Farkaš, Z., Jelínek, P. 2019: Bronzefunde aus den Kleinen Karpaten und ihren Vorgebirgsgebieten. In: Bezovský, I., Březinová, G. (eds.), *Ludia a hory – Archeologická perspektíva. Interakcie ľudských spoločností horských a podhorských oblastí západného Slovenska*. ZbSNM – Archeológia Suppl. 12. Bratislava–Nitra, 15–102.
- Egry, I. 2004: Halomsíros temető Győr-Ménfőcsanak-Bevásárlóközpont területén – Cemetery of Tumulus Culture in the territory the shopping center of Győr-Ménfőcsanak. In: Ilon, G. (ed.), *ΜΩΜΟΣ 3. Óskoros Kutatók 3. Országos Összejövetelének konferenciakötete. Halottkultusz és temetkezés*. Szombathely, 121–137.
- Fekete, M. 1973: Der Hortfund von Kisravazd. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 25, 341–358.
- Furmánek, V. 1980: Die Anhänger in der Slowakei. *Prähistorische Bronzefunde XI/3*. München.
- Ilon, G. 2012: Das Rad, die Sonne, das Wasservogel und der Vogelbarken auf spätbronzezeitlichen Schwertern mögliche Ausdrucksformen des Handels oder anderer Beziehungen? In: Marta, L. (ed.), *Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen. Satu Mare Studii și Comunicări, Ser. Arheologie XXVIII/1*, 169–209.
- Ilon, G. 2014: Urnfield cemetery at the boundary of Győr–Ménfőcsanak, Hungary. *Folia Archaeologica* 56, 9–72.
- Ilon, G. 2015: Zeitstellung der Urnenfelderkultur (≈1350/1300–750/700 BC) in West-Transdanubien. Ein Versuch mittels Typochronologie und Radiokarbonaten. In: Rezi, B., Németh, R. E., Berecki, S. (eds.), *Bronze Age chronology in the Carpathian Basin. Proceedings of the international colloquium from Târgu Mureș 2–4 October 2014*. Bibliotheca Musei Marisiensis Ser. Archaeologica VIII. Târgu Mureș, 223–296.
- Ilon, G. 2017: A néhai Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat fémkeresős protokolljának eredményei egy ménfőcsanaki lelőhelyrészleten. Előzetes anyagközlés – Results of the metal detector survey protocol of the former Field Service for Cultural Heritage at Ménfőcsanak. Preliminary report. In: Benkő, E., Bondár, M., Kolláth, Á. (eds.), *Magyarország régészeti topográfiája. Múlt, jelen, jövő. Archaeological topography of Hungary. Past, present and future*. Budapest, 185–206.
- Jankovits, K. 2017: Die bronzezeitlichen Anhänger in Ungarn. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 9. Budapest.
- Jockenhövel, A. 2004: Reigentänze in den frühen Metallzeiten Europas? In: Gebauer, J., Grabow, E., Jünger, F., Metzler, D. (eds.), *Bildergeschichte. Festschrift Klaus Stähler. Mohnesee*, 239–253.
- Kossack, G. 1990: Kultgerät, Weihgabe und Amulett aus spätbronzezeitlichen Seefersiedlungen. *Archäologie in der Schweiz* 13, 89–100.
- Laueremann, E., Rammer, E. 2013: Die urnenfelderzeitlichen Metallhortfunde Niederösterreichs. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 226. Bonn.
- Kovács, T. 1997: Das Grab von Ménfőcsanak. Ein Beitrag zu transdanubischen Denkmälern der Vorhügelgräberzeit. In: Becker, C., Dunkelman, M.-L., Metzner-Nebelsick, C., Peter-Röcher, H., Roeder, M., Teržan, B. et al. (eds.), *Χρόνος. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel. Internationale Archäologie Studia honoraria* 1. Espelkamp, 297–301.

- Müller-Karpe, H. 1959: Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Römisch-Germanische Forschungen 22. Berlin.
- Novotná, M. 2001: Symbole vom Rad und Sonne in der Kunst der Bronzezeit. In: Gediga, B., Mierzwiński, A., Piotrowski, W. (eds.), Die Kunst der Bronzezeit und der frühen Eisenzeit im Mitteleuropa. Wrocław-Biskupin, 365–375.
- Uzsoki, A. 1987: Ménfőcsanak. In: Kovács, T., Szabó, M., Petres, É. (eds.), Corpus of Celtic finds in Hungary 1. Transdanubia 1. Budapest, 13–61.
- Tankó, K. 2010: Late Iron Age settlement in the vicinity of Ménfőcsanak (Road no. 83. and Bevásárlóközpont). In: Borhy, L., Dévai, K., Bózsza, A. (eds.), Studia Celtica Classica et Romana Nicolae Szabó septuagesimo dedicata. Budapest, 249–260.
- T. Szőnyi, E. 1999: Római kori útadatok Győr megyében – Römerzeitliche Straßenangaben im Komitat Győr. Arrabona 37, 83–99.
- Vaday, A. 2006: The chronological model of the Celtic cemetery of Ménfőcsanak. In: Sírbu, V., Vaida, D., L. (eds.), Thracians and Celts. Cluj-Napoca, 279–294.
- Vinci, G. 2012: L'abitato dell'Età del Bronzo di S. Giovanni in Triario (Minerbio - BO). IpoTESI di Preistoria 5, 1–46.
- Wirth, S. 2021: Une place au soleil. Le motif central de la symbolique du Bronze final en contexte et en action. In: Marcigny, C., Mordant, C. (eds.), Bronze 2019. 20 ans de recherches. Actes du colloque international anniversaire de l'APRAB (19–22 juin 2019). Suppl. No. 7. Bulletin de l'Association pour la Promotion des Recherches sur l'Âge du Bronze. OREP. Nonant, 643–660.

A BRONZE “PENDANT” FROM THE OUTSKIRTS OF MÉNFŐCSANAK (NORTH-WEST HUNGARY)

Summary

The bronze item, a stray find, is part of the archaeological record left behind by the people who once lived in a settlement in the area of today's Ménfőcsanak-Széles-földek-dűlő and buried their dead there. The round cast openwork pendant resembles a wheel; it could be sewn up. It has three close analogies: one from an unknown site in Hungary, another from a depot in Slovakia, and a third from a lakeside settlement in Switzerland. The diameter of the disc is 85.7 mm, maximum thickness (in the middle) is 16.9 mm, and total weight 123.78 g. The 5.5 mm-high spiked knobs on the backplate are the remains of the sprue and the risers (*Anguss, Gießzapfen*) and could play a part in stabilising the

item when fastened to a piece of textile or leather to be worn in the neck or sewn up on the chest part of the clothing. The wheel-shaped clothing accessory could be dated to the younger phase of the Urnfield Culture (Ha B1); typologically, it represents an intermediate phase between the pendants from Dolné Janíky and Switzerland. The pendant from Ménfőcsanak has no suspension handles, but there is a big hole at its centre, perhaps marking the hub, while the spokes are rectangular-Y-shaped instead of curvy-forked. The wheel-shaped object could be a symbol of the sun. Whether it was a protective amulet or a magical, lucky charm, a talisman, cannot be decided anymore.

